

willig een schaar zetten in het verbond", maar het was juist de weigering, om eigenwillig een tweezijdige relatie te behandelen, als ware zij eenzijdig. En als vandaag de gedoopten in de Hervormde Kerk ginds, en de gedoopten in de Gereformeerde Kerken hier, het verbond weer zoo gaan zien, dan komt er wederzijds de verootmoediging, waartoe heel terecht de Leidsche redenaar oproept. Maar met de verootmoediging komt er dan ook weer de haar bewijzende daad, die aan beide zijden van de scheidslijn noodzakelijk is.

Aan den overkant der scheidslijn zal die daad moeten wezen: terugkeer tot de trouw, de weigering van kerkelijke dubbelhartigheid, de weigering om ontrouw te zijn aan kerkelijke formuleren, want (zie mijn rede in het Gedenboek der Afscheiding): elk Hervormd menschenkind is blijvend in overtreding tegen kerkelijke papieren, die immers tegen elkaar verdeeld zijn, en hij kan pas uit die overtreding tegen zijn eigen kerkelijke papieren uitkomen, door zichzelf, en (zooveel 'aan hem ligt') daardoor zijn kerk te verhinderen, nog langer op twee gedachten te hinken. En aan dezen kant van de scheidslijn is dan de daad der gehoorzaamheid: het open staan, elken dag, voor de hereeniging met de zich tot de gehoorzaamheid in het instituut bekeerende geloovigen.

c. Een derde oorzaak van quietisme zien wij in de fatale onderscheiding tusschen „wezen” en „wel-wezen”. Het „wezen” heet de kerk, het „wel-wezen” zou dan een kerk zijn zonder dat knellende instituut.

Maar zóó wordt voorbijgelopen aan de ernstige kwestie, die wij aan de orde stelden. Men gaat zoo het instituut beschouwen als een ópgelegd iets, waaraan men niet ontkomen kan, tot nu toe. En, zoo zegt men dan, al zou het voor het „wel-wezen” inderdaad goed zijn, wanneer het instituut verdween, het „wezen” wordt er toch niet door geraakt.

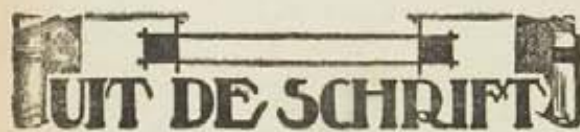
Maar, zoo antwoordden wij, het „wezen” van een verbondsverhouding is, dat niet alleen God werkt naar ons toe, maar wij naar Hem toe. Het „wezen” is voor wat ons betreft: het gehoorzaam zijn; het „wezen” is: de leer in het leven bewijzen, doen wat men houdt voor plicht. Tot het „wezen” der verbondsrelatie behoort dus ook de trouw aan God in het instituut, elken dag, ongeacht de kwade gevolgen, die de ongehoorzaam ons erom mochten willen laten lijden.

Laat ons, voor het afwijzen van die valsche onderscheiding tusschen „wezen” en „wel-wezen” toch eens ernstig ons bezinnen over wat Dr J. Ch. Kromsigt heeft opgemerkt in zijn dissertatie over Wilhelmus Schortinghuis. Eene bladzijde uit de geschiedenis van het piëtisme in de Gereformeerde Kerken, Nederland, Groningen, Wolters, 1904, dissertatie van Utrecht. Men begrijpt, waarom ik juist dezen naam noem. Dr J. Ch. Kromsigt was de tweede Leidsche redenaar. En niet alleen dit, er is van de zijde der heden-daagsche confessioneelen in de dagen van de October-herdenking, en daarvoor, zooveel moeite gedaan, om De Cock te dringen in den hoek, waar Schortinghuis en de zijnen stonden. Welnu, het is geen debaters-handigheidje, maar een serieus verzoek, om al weer „de heele kudde naar buiten te laten gaan”, wanneer wij wijzen op deze dissertatie. Daaruit kan men zien, hoe het piëtisme en het quietisme juist zich den dood gegeten heeft aan heel die fatale onderscheiding tusschen „wezen” en „wel-wezen” in het gelooven.

Nu is gelooven een werkwoord. En instituut is ook een werkwoord. Beide zijn permanente gehoorzaamheids-verrichtingen, die de verbonds-God van ons eischt. Laat men dus ook op dit terrein vlieden van Schortinghuis, en van het piëtisme. En laten wij ons samen bekeeren tot het gereformeerde denken, dat aan deze scholastiek den rug toekeert, en zich keert tot God, met de belofte, en de daad, van trouw in het instituut.

Dan wordt het laatste woord niet de uitroep: in 1834 was het verbond er al, wee hem, die de schaar er in zette. Maar het laatste woord wordt dan een vraag: het verbond was er in 1834, wie hebben het gehouden?

K. S.

Het Recht van den Sterkste en de Sterkte van het Recht.

Toen zeide Jezus tot hem: Keer uw zwaard weder in zijne plaats; want allen die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan. Of meent gij dat Ik Mijnen Vader nu niet kan bidden, en Hij zal Mij meer dan twaalf legioenen engelen bijzetten. Hoe zouden dan de Schriften vervuld worden, die zeggen, dat het alzóó geschieden moet?

Matth. 26: 52, 53, 54.

Indien iemand voor gevangenschap bestemd is, gaat hij in gevangenschap. Indien iemand bestemd is, met het zwaard gedood te worden, moet hij met het zwaard gedood worden. Hier is de lijdzaamheid en het geloof der heiligen. 1)

Openb. 13: 10.

Wanneer Christus in Gethsémané Petrus beveelt zijn zwaard weer op te steken, dan is dat — wij zagen het reeds — vanwege de erkenning, die Hij profeteert, dat het zwaard, dat aan „deze wereld” van nu ontleend is, niet in staat zal zijn, een werkelijke oplossing te brengen, laat staan: een laatste oplossing. Het zwaard is nooit „beslissend”.

Waarom is het zwaard niet beslissend? Ons zwaard? Het zwaard van „deze wereld”?

Dat is hierom, dat „ons” zwaard uitgaat van een stelling, die bij God bewezen is valsch te zijn. Het zwaard immers gaat uit van „het recht van den sterkste”. Het bouwt daarop voort. Het grondt op dat axioma zijn „moraal”.

Maar daarom is alle vermijdbaar zwaard-gebruik ook zoo dwaas. Wie het niet noodgedwongen, doch vrijwillig, eigenwillig, met wellust ter hand neemt, zondigt tegen de waarheid, en springt over haar diepe afgronden zoo maar heen. Want het „recht van den sterkste” bestaat niet. De sterkste beweert slechts, dat hij als zoodanig recht heeft. Hij loopt telkens maar weer heen over de vraag, of „kunnen” inderdaad het zelfde als „mogen” is. Hij weet eigenlijk wel, dat het zoo niet is, en toch wordt gehandeld, alsóf het zoo is. Zoo vaak dus het zwaard den sterkste dienen moet, om zijn beweerde „recht” zonder rechtsbewijs te handhaven, is hij, indien hij het niet noodgedwongen doch wellustig ter hand neemt, misdadiger en leugenaar. Knoopen doorhakende, legt hij nieuwe knopen: het eigen werk van moordenaars en leugenaars.

Daarom zegt de Christus tot Simon Petrus, dat Hij in dezen nacht van lijden, en van borgtocht, en van wereldverlossing, tusschen „kunnen” en „mogen” geen gelijkheidsteeken plaatsen wil. Twaalf legioenen van engelen zou Hij, wat het „kunnen” betreft, tot zich kunnen doen komen; een macht dus, die in staat is, Kafafas' geweld te doorbreken. Deze engelen-wacht zou Hem, wat het „kunnen” aangaat, met één slag boven Zijn moordenaars vermogen uit te heffen. Indien dus sterkte tevens recht ware, zou Christus met één mobilisatie-woord, gericht tot de legers van de engelen van Zijn Vader, kunnen volstaan, ten einde met één slag-bij-de-gratie-van-„het-recht-van-den-sterkste” ontheven te zijn aan alle geweld: Hij spreekt hier naar den mensch en dus in den potentialis. 2)

Maar Hij wil niet alzoo. Liever blijft Hij spreken in den realis: het zwaard van Góð slaat heden naar den eenigen herder. En het móét alzoo geschieden. De Schriften immers worden vervuld worden? Hebben die Schriften niet geroepen om de sterkte van het recht? Ja, al te zamen hebben zij gezegd, dat het recht zijn loop moest hebben, en dat daarom de verzoening slechts door voldoening kon geschieden. Verzoening, dat is sterkte. Voldoening, dat is recht. Sterkte door recht. Sterkte van het recht. Sterkte voor de rechtvaardigen uit den Rechtvaardige en Rechtvaardigmaker; onder de menschen, den Menschenzoon!

En daarom zal Hij niet tusschen onze zwaarden van beneden zich heen en weer laten werpen, de zwaarden van Petrus of van Kafafas. Want dan zou Hij zelf in dit beslissend uur het recht van den sterkste proclameeren, en daarmee levens zondaar zijn voor God, de laatste zondaar, de tweede Adam, maar dan, als de eerste, afgevallen van God. Neen, Hij zal naar de Schriften lijden, en de sterkte van het recht uit kracht van zijn eigen verlorenheid en machteloosheid voor ons gronden.

* * *

Daarmede is dan Christus tevens Leidsman van de zijnen straks geworden. Openbaring 13: 10 wijst ons daarin den weg. Althans, indien men dat vers, anders dan de Statenvertaling het doet, leest naar de oorspronkelijke bedoeling. Feitelijk staat er dit: indien iemand voor gevangenschap bestemd is, gaat hij in gevangenschap. Indien iemand bestemd is met het zwaard gedood te worden, moet hij met het zwaard gedood worden. Hier is de volharding en het geloof der heiligen. (Prof. Greijdanus 3).

O neen, dit is geen woord uit de krijgsmanskunst, of uit het krijgsmansrecht, dat in het door „deze wereld” ontworpen verkeer geldt. Het is ook niet een woord, dat binnen dezen verkeerskring de verzellingsheid, het niet-wederstaan predikt. Was het zóó bedoeld, dan zouden in Openbaring 11 de „twee getuigen”, die vertegenwoordigers zijn „van al de ware en getrouwe ambtsdragers en kerkelijke dienaren van Christus’ hemelvaart af tot den jongsten dag toe”, 4) niet kunnen geteekend zijn naar het beeld van Mozes en Elia, die immers allerminst de leer van het niet-wederstaan hebben gehuldigd. 5) Neen, hier spreekt Openbaring 13 van een toestand, waarin de geloovigen om hun trouw aan God tenslotte gebracht zullen worden door de overmacht der

vijanden. Het is tenslotte hun definitieve staat, de toestand, waarin ten laatste verzet niet meer mogelijk is. Het gaat over de verbondskinderen, die — zoover is het tenslotte gekomen — door den vijand reeds bestemd zijn in gevangenschap te worden weggeleid: verzet baat niet meer. Het gaat over heiligen, die feitelijk weggeleid worden in gevangenschap en veroordeeld zijn tot den dood: verzet baat niet meer.

Zulk een heilige nu weet, wijl hij geloovige is, dat alzoo óók voor hem de Schriften moeten vervuld worden; dat zóó voor hem Gods weg zich aftekent. Gods weg, die eindelijk duidelijk zichtbaar wordt in de niet meer tegen te houden feitelijkheid der bittere eindgeschiedenis. De weg van God, die Hem door lijden slechts verheerlijken wil.

Is het dan eenmaal met de getuigen van God zóóver gekomen, dan hebben zij niet langer te hunkeren, met een gebaar van verlangen, naar een wederkeer tot het slagveld, waarop men op het wapen van het „recht van den sterkste” vecht. Neen, — in hun stervensgang hebben zij „heilige handen op te heffen naar boven”, geloovende, dat zij heden staan in die betere wereld van „de sterkte van het recht”. De „lijdzaamheid en het geloof der heiligen” zullen dan ook hierin hebben uit te komen, dat zij in hun laatste gang niet de zwakheid vertoonen van te verlangen, in hun laatste uren nog wel, staande dus voor de „poort des hemels”, naar een hun zelf tenslotte „vreemde” „kracht”, naar een „kracht-wapen”, dat zij nooit anders dan noodgedwongen hanteeren wilden, toen zij nog leefden, en dat God zelf hun thans uit de handen liet slaan, in hun sterven. Ze moeten dus niet, gebonden en naar de slachbank geleid, nog eens als de vrouw van Lot „omzien” naar de stad, waar ze eens mochten wonen, maar thans op het punt staan uitgeleid te worden: een stad, die geen andere UITERSTE verkeersmiddelen heeft, dan die uit het tuighuis van de wereld-van-vandaag komen. Ze moeten niet meer, in het uur van ’tsterven, in stee van óp te zien naar den hemel, nog eens met scheele oogen óm-zien naar dat tuighuis, waarvan thans de vijanden van de kerk beheerders zijn geworden. Want — kregen zij als wereld-wapendragers eindelijk hun bij God eervol emeritaat, emeritaat in deze wereld van de menselijke zwaarden, laat hen dan verder afzien van de menschenstad van ’t „Recht-van-den-Sterkste”, opdat zij, niet al zuchtend, doch al zingend ingaan in de stad, die „Sterkte-van-het-Recht” voor hen gebouwd heeft, die stad, waarvan de kunstenaar en bouwmeester God de Heere is, en waarvan de hoeksteen is gelegd: hun Heere Jezus Christus.

Laat hen op dezen bodem-van-geloof gaan staan, en zie, hun voeten staan dan in de poorten van Jeruzalem. En dat andere zwaard van Psalm 149, het zwaard van de Sterkte van het Recht, is „in hun hand”, gelijk de liederen hammaaloth definitief zijn „in hun mond”.

K. S.

- 1) Vgl. voor de vertaling (naar Prof. Greijdanus) dit stuk zelf.
- 2) Over wat „zou kunnen”.
- 3) Over wat werkelijk is.
- 4) Ook anderen vatten den tekst zoo op.
- 5) Prof. Greijdanus.
- 6) Juist hun daden-van-wederstand zijn het punt van vergelijking, in Openb. 11, tusschen hen en de „twee getuigen”. Kan men zeggen, dat hun wederstand „totaal anders” is, dan die, welke met uitwendig geweld geschiedt? B.v., omdat de „getuigen” „bidden”, hetwelk iets anders is, dan een zwaard hanteeren? Maar Mozes „bad” (de opgeheven handen!) tijdens, en terwille van een veldslag. En Elia „bad” om hongersnood (vgl. oorlogs-blokkade); en na zijn Karmel-gebed ging hij met het zwaard dooden. Zeker, de getuigen van Openb. 11 hebben „bevoegdheid”, en „bidden”. Ook strijden zij tegen vijanden van de kerk, geen primair-tegen-een-staat-gerichten oorlog voeren zij. Maar een kerkstrijd kan door een staat gevoerd worden (Rusland, ten deele Duitschland). De bedoeling is dus niet: geen uiterlijk geweld; doch deze: als uit de feiten gebleken is, dat de kans daartoe absoluut voor de kerk voorbij is, dan ook gaan in den dood, in de gevangenis als wie een (geloofs)DAAD doet.

Pluriformiteit der kerk en opigonisme (n. reeks). XVIII.

Ten aanzien van het fundeeren van de pluriformiteitsleer op den anders ook bij Bavinck steeds gezocht schriftuurlijken grondslag, ziet men voorts Bavinck al even zwak als Kuyper. Ook hij kiest positie, niet in een uitspraak der Schrift, doch in een bepaalden gang der historie, in den loop der feiten. „De wijziging”, zoo zegt hij, IV, 2e dr. 314, 4e druk 274, „welke de Reformatie in het Roomsche kerkbegrip aanbracht, had ook praktische gevolgen. De uniformiteit maakte voor goed plaats voor de pluriformiteit; verschillende belijdenissen traden na en naast elkaar op en gaven aan religie en kerk een gansch andere gedaante.”

Wij merken hiertegenover op, dat helaas óók Bavinck hier de pluriformiteit der „kerk” ver-

mengt „waarhe... voor... zij alle... hede on... doorgev... welke... tijd niet... rformite... historis... rpe va... rooms... Schri... leer kor... Over d... handeld... thans!... Een... van de... min of... kan me... katholie... 1888. „I... daar, „k... kerkjes... schappe... Döllinge... lijke ke... goed be... syncreti... „hoe sch... voor de... voor he... een ong... het Chr... onder h... ter hart... veelv... wordt e... Dat n... ik bij d... aan. Dat... zien, on... heid nog... gunne o... neemt a... den” — heid. In... waarhe... omgekee... dieper i... „aanleid... ongemer... dieper c... den eis... kerk te... nomen, zichzelf: „onder h... wil op c... het goe... eenheid

Aäron

Ds H.

geschrev

tot onde

naam va

heid toe

Kerken”.

Wanne

dan doe

doen he

slotte o

niet gem

aan ons

De re

hadden,

Het bo

— blijke

„met d

voor h

schrijver

Gereform

danken v

die van

kerstenin

dadelijk

„Woord

looze cri

dat zich

ford-groe

„voorzier

van „Lief

man op

man. En

lijk hand

den voor

en de cr

Een tw

niet besp

karakter.

schrijver

mededeel

Het geva

gelezene

staat, daz

te hebb

hart gaat

nieuwe staat, niet meer onskinderen, — door den eigenschap te niet meer geëgeleid wor- l zijn tot den

oovige is, dat moeten ver- ds weg zich idelijk zicht- houden feite-

De weg van eerlijken wil- gen van God liet langer te- lingen, naar rop men op ten sterkste" ghebben zij boven", ge- tere wereld ljdzaamheid n ook hierin laatsten gang verlangen, in dus voor de zelf tenslotte t-wapen", dat in hanteeren God zelf hun hun sterven, ar de slacht- w van Lot ens moch- het punt een stad, die ddelen heeft, reld-van-van- in het uur en naar den om-zien naar nden van de nt — kregen : hun bij God vereld van de in verder af- echt-van-den- end, doch al rkte-van-het- stad, waar- god de Heere d: hun Heere

af gaan staan, poorten van in Psalm 149, Recht, is „in aalloth defini-

K. S.

(danus) dit stuk

het punt van de „twee getui- „totaal anders" geschiedt? B.v., anders is, dan (de opgeheven ldsag. En Eila de); en na zijn oden. Zeker, de d", en „biddn". e kerk, geen og voeren zij, gevoerd worden ling is dus niet: feiten gebleken kerk voorbij is, nis als wie een

VEN

reeks). XVIII.

van de pluri- bij Bavinck rondsag, ziet Kuyper. Ook k der Schrift, r historie, rjizing", zoo 274, „welke rkbegrip aan- n. De unifor- traden na en ligie en kerk

it helaas óók „kerk" ver

menkt met de hypothetische pluriformiteit der „waarheid(s)belijdenis"; dat hij — blijkens zijn „voor goed" — óf de bede van Christus: „dat zij allen één zijn" anders verstaat dan als een bede om óók in het zichtbaar-institutionele leven doorgevoerde eenheid, óf deze bede ziet als een, welke aan deze zijde van de grenslijn van den tijd niet wordt gehoord; en eindelijk, dat hij de pluriformiteitsleer ziet als een gevolg van den historischen gang van het leven, zonder dat zij als rijpe vrucht der Reformatie zich tegenover de „roomsche" uniformiteits-„dwaling" als uit de Schrift afgeleide gereformeerde pluriformiteitsleer kon presenteren met de Schrift in de hand. Over deze dingen spraken we reeds, toen we handelden over Dr A. Kuyper; we kunnen dus thans daaraan voorbijgaan.

Eenzelfde uitzicht-loosheid, als we ten aanzien van de mogelijke eenheid der kerk zooveen reeds min of meer zich zagen voordoen bij Bavinck, kan men ook constateeren in zijn rede over „de katholieiteit van Christendom en Kerk", Kampen, 1888. „De ééne christelijke kerk", zoo lezen we daar, „is uiteengevallen in een ontelbaar aantal kerkjes en secten, van vereenigingen en genootschappen. De hope van den oud-katholieken Von Dollinger op een hereeniging van alle christelijke kerken, heeft geen anderen grond dan een goed bedoeld maar steeds onvruchtbaar gebleken syncretisme. Maar" — zoo vervolgt de auteur — „hoe schadelijk die eidelooze scheuring ook zij voor de eenheid der kerk en de eenheid der leer, voor het Christendom legt ze toch niet uitsluitend een ongunstig getuigenis af. Zij is een bewijs, dat het Christendom nog leeft, dat het een macht is onder het volk, dat het een zaak is, die duizenden ter harte gaat. De rijkdom, de alzijdigheid, de veelvormigheid van het christelijk geloof wordt er in openbaar".

Dat nu deze laatste troost „schraal" is, wees ik bij de bespreking van Dr A. Kuyper reeds aan. Dat het evenwel toch als „tróöst" wordt gezien, ontleent aan de hoop op een komende éénheid nog des te meer het uitzicht. Ja, men vergunne ons den eigenaardigen zegtrant: het ontleent aan deze hoop — bij wie haar zóó „voeden" — ook de hoop op haar eigen standvastigheid. Indien toch niet een dieper inzicht in Gods waarheid de oorzaak wordt van de eenheid, doch omgekeerd, de scheuring aanleiding wordt tot dieper inzicht, en indien dan voorts wat slechts „aanleiding" is tot dieper theologisch onderzoek ongemerkt als zegenrijke „vrucht" van zoodanig dieper onderzoek wordt geëerd, dan wordt aan den eisch, „dat ieder schuldig is, zich bij de ware kerk te voegen" feitelijk de scherpe prikkel ontnomen, en dan verteert de hoop op eenheid zichzelf: zij draagt geen „ijzer en koper" meer „onder haar schoenen", als zij haar voeten zetten wil op de bergen der evangelieverkondigers, die het goede, ook het goede der komende kerk-eenheid komen boodschappen.

K. S.

Aäron en de Egyptenaren.

Dr H. L. Both van Arnhem, heeft een boekje geschreven: „Arbeiders in Zijn oogst". Het draagt tot onderlittel: „Een woord aan allen, die den naam van Jezus Christus aanroepen, inzonderheid tot mijn broeders in de Gereformeerde Kerken".

Wanneer wij over dit boekje iets gaan zeggen, dan doen wij dat alleen, omdat het moet. Wij doen het niet „graag". Wel „gewillig", en dus tenslotte ook wel „met vreugde", maar niet grelig, niet gemakkelijk. Liever hadden wij, zooveel het aan ons ligt, dit boekje niet besproken.

De redenen, waarom wij het liever niet gedaan hadden, zijn niet zoo moeilijk te verstaan.

Het boekje toch is zelf — dit in de eerste plaats — blijkens de officiële opdracht, geschreven „met dankzegging en gebed tot God voor het werk der Oxford-groep". De schrijver weet, dat er onder zijn „broeders in de Gereformeerde Kerken" velen zijn, die God niet danken voor de „Oxford-groep" als zoodanig, doch die van meening zijn, dat zij het proces der ontkerstening zal helpen verhaasten. En nu is het al dadelijk eenigszins pijnlijk, dat reeds in het „Woord Vooraf" wordt gesproken over „liefdelooze critiek", die het „opmerkelijke verschijnsel", dat zich laat aanduiden met den naam van Oxford-groep, van een zeker „elikel" zou willen „voorzien". Wij meenen hier het gevaar te zien van „liefdelooze critiek" van den Oxford-groepman op de critiek van den niet-Oxford-groepman. En het wijzen daarop kan, evenals het zakelijk handhaven der critiek, dan aanleiding worden voor nieuwe liefdelooze critiek op de critiek en de critici.

Een tweede reden, waarom wij liever dit boekje niet besproken hadden, ligt in zijn persoonlijk karakter. Blijkens het „Woord Vooraf" wil de schrijver uit eigen leven verscheidene dingen ons mededeelen, en ons „in het hart laten lezen". Het gevaar is niet denkbeeldig, dat wie na het gelezene afwijzend tegenover het geschrift staat, daarna geacht wordt, een kostelijk hart te hebben miskend. Terwijl het juist niet over dat hart gaat, doch over de waarheid.

Dat wij niettemin toch over dit geschrift enkele opmerkingen gaan maken, heeft zijn goede reden. Vooreerst: het is ons gevraagd. Ook aan ons blad werd het boekje ter recensie gezonden. Bovendien: het zou onbroederlijk zijn, het geval opzettelijk dood te zwijgen. In de derde plaats: er wordt aan dit geschrift nu eenmaal aandacht gewijd, en wij kunnen dus, willen wij in ons kerkelijk leven de beweging der geesten „bijhouden", dit geschrift niet zonder meer passeeren.

De bekende Karl Barth heeft in een van zijn eerste geschriften zich eens uitgelaten over de vraag, in hoeverre wij, christen-menschen, anderen of ons zelf overtuigen kunnen, dat het Woord van God „in" ons, en „aan" ons, krachten heeft gedaan. Hij zegt, dat wij de werking van Gods Woord in ons leven niet zullen kunnen bewijzen. Dat wij de kracht van Gods Woord in onze christelijke religie tegenover andere „religies", teneinde de „onze" als een werk Gods te vertoonen, niet kunnen bewijzen. Wie inderdaad teneinde „het ware" van „het snoode" te onderscheiden, zou willen aantonen, dat Gods Woord in zijn leven en religie werkelijk zijn goddelijke uitwerking gehad heeft, zoo zegt Barth, dien zou het evenzoo vergaan als indertijd Aäron, toen hij voor den farao van Egypte stond, en den staf op den grond wierp. De staf werd inderdaad tot een slang; maar de Egyptenaren deden het ook.

Deze opmerking van Barth strookt geheel met het gedachten-complex, waarmee hij zijn aanval op „kerk" en „christendom" heeft ingezet. Zij strookt echter in zooverre niet met den bijbel, als zij zich het probleem vergemakkelijkt. Dit laatste doet de bijbel niet. Barth immers beperkt zich tot de eerste wonderen, die de egyptische tovenaars Mozes en Aäron konden nadoen. Maar hij verzuimt, er op te wijzen, dat, volgens het verhaal van de Schrift, de later door Mozes gedane teekenen allerminst konden worden nagedaan door de tovenaars van Egypte. God begon — aldus teekent het ons de bijbel — met het mindere, en met datgene wat — en dan nog maar schijnbaar — imiteerbaar was. Maar Hij ging voort met wonderen, die niet te imiteeren vielen. En zóó teekende Hij, voor het geloof, zijn knechten Mozes en Aäron inderdaad als zijn knechten.

Dit alles, nog eens, blijft bij Barth's terloops gedane opmerking buiten beschouwing. Evenals het feit, dat reeds dadelijk bij dat eerste teeken Aärons slang die der egyptenaren opslokte.

Wie de beweging der geesten in onzen tijd op godsdienstig-kerkelijk gebied met aandacht gadeslaat, moet wel zeer vaak aan deze opmerking van Barth denken. Hoe vaak toch ontmoet hij christenen, die geneigd zijn elk stichtelijk gezelschap, als het maar in slaat is, een teeken van Mozes en Aäron te imiteeren, onmiddellijk in te rekenen tot den kring, binnen welken God „geestelijke werkingen" (iets anders dan de heilsprogram-matige werken van den Geest) doet: immers: men kan óók daar teekenen doen, die Mozes heeft gedaan! En hoe vaak BLIJFT men dan staan bij dit toch zeer oppervlakkig werk-van-vergelijking. Men vraagt niet naar het vervolg der dingen. Men vraagt niet, hoe de afloop is. Niet, bij wie het Woord is. Zelfs niet — hoewel de geschiedenis ettelijke voorbeelden oplevert van Aärons „kerk-staf", die andere staven opslokte — zelfs niet, of soms het imiteerend gezelschap met zijn imitatie-wonder haast verteerd werd en verbleekte voor de majesteit der — kerk. Men blijft eenvoudigweg staan bij datgene, wat Mozes-Aäron met de tovenaars van Egypte, naar het uiterlijke gezicht, gemeen hebben. Maar in zijn vreugde over hetgeen men gezien heeft, vraagt men niet naar de uitkomst der werken. En niet naar den mandaat-brief van den Heere.

Wanneer ik b.v. aan Möttlingen denk, met zijn genezingswonderen, en ik hoor dan sommigen zeggen: ziet gij wel? dáár is de Geest, dáár is het oude christendom! — dan denk ik: de tovenaars kunnen het ook. De Christian Science kan het ook. Lourdes kan het ook. De Maria-cultuur kan het ook. Let wel: ik zeg niet, dat daarmee de personen van Möttlingen geteekend zijn. Want het kunnen best oprecht geloovige christenen zijn; van velen geloof ik het onmiddellijk. Maar dat bepaalde, dat Möttlingen van de anderen ONDERSCHIEDT, inderdaad, DAT kunnen de tovenaars ook. De beslissende vraag is voor mij dus slechts: wat het Woord Gods van deze dingen zegt. En als mij dan de Schrift het inzicht geeft, dat bij toenemende uitstraling van het geloofslicht, en bij voortgaande Geesteswerking, en bij het voortschrijden van de tijden, juist al die verschijnselen, waarop (zoover het de genezingswonderen betreft) Möttlingen bij voorkeur wijst, als op even zoovele teekenen van Christus' aanwezigheid, móé-ten minder worden en verdwijnen, dan denk ik weér aan den strijd van Mozes en Aäron tegen de tovenaars. En wat zie ik dan? Ik zie, dat Mozes

dóór-getrokken, voortgeschreden is VAN door tovenaars imiteerbare aanvangs-wonderen TOT de alle tovenaars verslaande en overwinnende prediking van het Woord, en tot den ambtsdienst in de geroepen kerk van Christus Jezus. Noch dat Woord, noch die ambtsdienst was er bij de egyptenaren.

Nog eens: ik zeg niet, dat „de anderen" egyptenaren zijn. Ik zeg alleen maar dit: wie Mozes is, en wie een egyptenaar, wie in de goede gemeenschap dient, wie in de kwade, dat zal het Woord moeten bewijzen. Een teeken is slechts den geloovigen tot teeken. Al wat Möttlingen aan feitenmateriaal aanvoert, zegt mij niets. Wie doet den ambtsdienst?

Welnu, zóó ook ongeveer denk ik aan de geciteerde opmerking van Barth, en aan wat daarop volgde, wanneer ik lees het „Woord Vooraf" van Ds Both. Hij wil bewijzen, dat „de kracht van Christus zich heel wonderlijk openbaart in onzen tijd". Hij meent, dat zij zich bijzonderlijk openbaart in de Oxford-groep. Als bewijs van die openbaring van Christus' kracht worden dan door hem allerlei verschijnselen genoemd.

Welnu, zonder nog deze week verder te gaan, willen wij dadelijk het probleem zóó stellen: is wat Ds Both ten bewijze aanvoert te rekenen tot dat gebied, dat de „tovenaars" ook kunnen doen? Is, wat hij als „bewijs" voor „Oxford" aanvoert, óók mogelijk bij mindere doorwerking van het Woord? Bij minder heldere uitstraling van het licht der Schrift? Bij tegenwerking van het Woord? Bij bedekking van het licht? Of is het specialiter een vrucht van dieper inzicht in de Schrift? Of valt dat speciale, dat de Oxford-groep kenmerkt, binnen den kring van wat „tovenaars" van allerlei slag kunnen nadoen? Of grijpt het gehoorzaam, en in zijn voortgang zich-zelf al meer in zijn eigen consequenties vertoonende, naar dat wat voor het geloofs-oog Mozes van de tovenaars onderscheidt: n.l. het bedienen van Gods Woord, het prediken van de wet, het voltrekken van het oordeel, het doorgeven van den zegen, de institueering van de kerk van Christus?

Want al deze laatste dingen konden de tovenaars niet nadoen. Maar ze waren dan ook juist de ambtelijke verrichting van de geroepen geluigen, Aäron en Mozes, het hen bepalende. Dat waren die teekenen heelemaal niet.

Over dit vraagstuk handelen wij dan een volgenden keer.

K. S.

Vrije Protestantische Theologische Faculteit. (I)

Verleden week schreef ik een artikeltje: „Een stap in de richting van genoegzame eenparigheid". Omdat het daarin besproken geval mij interesseerde, niet vanwege eenige behoefte aan scherts, maar vanwege een reeds jarenlang bij mij levend besef, dat het komen moet tot „genoegzame eenparigheid" in de verleden week aangeduide kwestie, schreef ik dit artikeltje. En om dezelfde reden geef ik thans een aanvulling.

Drs Smitskamp, die zeer terecht verband lei tusschen de promotie-handeling, verleden week bedoeld, en het bekende Calvinisten-congres, gaf ook een korte typeering van de promoveerende faculteit. Ter aanvulling daarvan, en dus ter verduidelijking van hetgeen verleden week opgemerkt is, citeer ik een artikel over deze faculteit, geschreven door dekaan Lachenmann te Leonberg in: „Die Religion in Geschichte und Gegenwart" IV, Tübingen 1930, 963, 964. Wij lezen daar, dat na den oorlog van 1870—1871 de afzonderlijke faculteiten van de Universiteit van Straatsburg over de naburige Fransche Universiteiten verdeeld werden. Bij deze verdeeling bleef aanvaankelijk de Protestantische Theologische Faculteit allereerst zonder verband met andere faculteiten, zonder universitair verband dus, staan. Zij was „heimatlos". Als een zwakke vergoeding voor de toegebrachte schade deed sedert 1873 een Vrije Theologische School (Ecole libre des sciences religieuses) dienst. Deze werd in het leven geroepen door de inmiddels uit Straatsburg naar Parijs getrokken professoren Lichtenberger en Sabatier. Dank zij echter het volhardend pogen van deze heeren en de energieke houding van de Lutherische Synode van 1876, bewilligde de Kamer van Afgevaardigden in de overplaatsing van de Straatsburger faculteit naar Parijs, met telkens drie leerstoelen, voor de Gereformeerde en voor de Lutherische belijdenis. In 1897 betrof deze faculteit een eigen gebouw (Boulevard Arago), dat haar ook na de scheiding tusschen kerk en staat ter beschikking bleef.

Pogingen om deze blijkbaar niet-officiële faculteit los te maken uit het verband van de Sorbonne werden na 1881 herhaaldelijk ondernomen.

Hier is voor het recht verstaan der dingen een kleine toelichting noodig. De Sorbonne toch moet voor wat deze periode van vóór 1885 betreft, niet verward worden met de officiële Theologische Faculteit. En evenmin met de officiële universiteit. Zij was oorspronkelijk niets anders — ik gebruik nog steeds de genoemde bron — dan het beroemdste van de Parijsche collèges. Collèges noemde men alumnaten, waarin een be-

paald getal van magistraten en studenten hun tehuis, hun verzorging en ook onderricht ontvingen. Met deze Sorbonne nu stond de officiële theologische faculteit in nauw contact. De revolutie hief ze op; en haar bibliotheek werd verstrooid over andere boekenverzamelingen. Had kardinaal Richelieu aan de oude Sorbonne nieuwe gebouwen gegeven, in 1821 werd nu deze „Sorbonne van Richelieu” het tehuis voor de roomsch-katholieke, de filosofische, en de natuurwetenschappelijke faculteit. Deze roomsch-katholieke faculteit bestond tot 1885. Deze was officiële. Daarnaast bestond er sedert 1875 een „VRIJE” roomsch-katholieke faculteit, die evenwel nimmer iets met de universiteit te maken heeft gehad.

Nu is er in de jaren 1885—1901 een nieuwe Sorbonne opgericht. Dat beteekent dus: een nieuw GEBOUW. En in dit nieuwe gebouw is dan na 1896 weer gehuisvest de nieuwe „universiteit van Parijs”; deze bestond uit de eerst uit elkaar geslagen, maar toen weer vereenigde faculteiten. Deze universiteit heeft een filosofische, wis- en natuurkundige, juridische, medische faculteit. Tot aan de scheiding van staat en kerk had ze ook een roomsch-katholieke en een protestantsch-theologische faculteit; de eerstgenoemde bestond al sedert 1885, zie boven; de in de tweede plaats genoemde is de later „vrij” genoemde, uit het universiteitsverband gerukte, en in dit artikel besprokene faculteit, waarvan wij nog iets meer zullen vertellen.

K. S.

Nieuwe Boeken over Indië.

IV. (SLO.)

De bespreking van enkele nieuwe boeken over Indië, die, doordat ik een paar maal mijn artikelen moest afbreken, over langere tijdsduur verloopt dan ik bedoeld had, beëindig ik thans met een korte bijdrage over het, verleden week reeds genoemde, boek van P. Korthuys, „Menschen in malaise”.¹⁾

De Schrijver teekent in dit boek de wederwaardigheden van het gezin Kribbeldam. De jonge Frans Kribbeldam is employé op een groot handelskantoor te Batavia. Hij heeft in Rotterdam, waar zijn, zeer eenvoudige, ouders wonen, de H.B.S. doorlopen, is toen, ietwat boven zijn stand, getrouwd, met zijn pittige jonge vrouw naar Indië vertrokken, en heeft daar een behoorlijke positie verkregen, die hij trouwens om zijn energie waard is. Het eerste hoofdstuk introduceert den lezer in zijn gezin en in zijn keurig huis, in een nette buitenbuurt van Batavia.

Een brief uit Holland is de aanleiding tot wat in het verhaal wordt verteld. Die brief is afkomstig van Frans' Moeder. Ze deelt mee dat Vader, die machinebankwerker was op de werf van Wilton, is ontslagen en dat het gezin nu leven moet van de inkomsten der kinderen, die nog thuis zijn.

Frans' vrouw, hij noemt haar Flos, neemt aanstands een kloek besluit. Zij hebben het ruim, en ze zullen maandelijks een flink bedrag naar Rotterdam sturen. Het over- en weer-praten over dit plan, als Frans is thuisgekomen, brengt de spontane Flos op een denkbeeld, dat de uitvoering van het besluit kan vergemakkelijken. Ze zullen kleiner gaan wonen, in een minder-eischende buurt en zij zal bovendien op verschillende uitgaven bezuinigen.

Een en ander gebeurt — en dat gebeuren vormt den inhoud van het verhaal. In den breede wordt verteld, hoe Flos haar bezuinigingscampagne voert, opgewekt, actief, enthousiast. Als Frans al eens bedenkelijk het hoofd schudt, montert zij hem op en de maandelijksche geldzending naar Holland geeft haar iederen keer groote voldoening en nieuwen moed, om op den ingeslagen weg voort te gaan. Het valt wel eens zwaar zich alles te ontzeggen, wat eenige luxe of gemakkelijheid in haar leven brengen kan, maar ze verdraagt het dapper en ook Frans werkt con amore mee. In Rotterdam, waar men niet weet hoeveel moeite en overleg aan de geldzending vastzit, is men zeer verheugd over de hulp: de reflexen daarvan zijn door het verhaal verweven, zoo vaak de aandacht van den lezer naar het ouderlijke huis wordt verplaatst.

De omstandigheden worden echter steeds moeilijker. Frans wordt gekort op zijn salaris en niet dan met de alleruiterste moeite houdt Flos haar besparingen vol. Tot de gevreesde mededeeling komt, dat Frans wegens bezuiniging ontslagen is en dan vertrekt het gezin, zelf zonder inkomsten nu, naar Holland, in de hoop daar nieuw werk te vinden.

Zoo is de inhoud van het boek: met dat vertrek naar Holland is het aan zijn einde. Al dadelijk merk ik dan op, dat het dus ophoudt, waar het beginnen moest, om menschen in Indië te teekenen

in malaise. Heel het boek door vinden we de Rotterdammers in die situatie: op hun omstandigheden klopt de titel geheel. Maar onbetwistbaar zijn Frans en Flos de hoofdfiguren en zij zijn eerst menschen in malaise op het allerlaatst in 't verhaal. Hier is een compositiefout, die door de vaak fleurige beschrijving van Indisch leven en van de dapperheid van Flos niet wordt goedge-maakt.

Een fout in de bewerking vind ik verder de overlading met allerlei Maleische termen, die dan in voetnoten moeten worden verklaard. Dialogen met inlanders te doen voeren in het Maleisch heeft geen zin, als onder aan de bladzijde zulke gesprekken moeten worden vertaald — wat, intusschen voor den lezer zeker noodig is. En ook de gewone dagelijkse dingen en verhoudingen aan te duiden met Maleische — misschien zijn het Javaansche — namen, is effectbejag, maar het werkt intusschen het omgekeerde uit: het is vermoeiend en stoort het rustig lezen.

Onder zekere omstandigheden kan het gebruiken van letterlijke terminologie in een boek noodig zijn, daar b.v., waar het aankomt op het treffen van locale kleur en sfeer. Als Querido het doet in zijn Jordaan-cyclus en in zijn boeken over „Het Volk Gods”, is het daár om te doen: de geheele uitbeelding is er van afhankelijk en hij kan dan ook met recht van den lezer vragen, dat die zich de moeite getroost van het nazoecken der noten. Maar als zulk een plausibele reden er niet is, gelijk hier, waar het niet gaat om de locale kleur en stijl, maar het verhaal-gegeven hoofdzak en de omgeving decoratief is, is de aanwending van die terminologie overbodig en zelfs verkeerd. 't Wordt noodeloos effect en daardoor technisch fout.

In de derde plaats is de excerptering van den inhoud der hoofdstukken, in groote letter boven die hoofdstukken geplaatst, een misgreep en dat om psychologische redenen. Want vooreerst is de quasi-humoristische toon van die aanwijzingen niet in harmonie met den stijl van het boek, zoomin als met de strekking van zijn inhoud. Flos moge opgewekt en met plezier de, trouwens vrijwillig aanvaarde, taak van bezuinigen en oversparen volbrengen, in den grond van de zaak is het geval triest en daarom is de introductie, telkens weer, als ware het een amusement, psychologisch onjuist. Bovendien is zulk een inhouds-weergave in strijd met het karakter van literairen roman. Ze behoort thuis in het jongensboek, waarin uit didactische motieven de Schrijver zich als instructeur kan en mag aanbieden, maar ze is misplaatst in het literaire werk, welks inhoud voor zichzelf spreken moet.

Niet alleen in zijn conceptie en zijn bewerking, maar ook in zijn geest is het boek slap. Er wordt hier en daar — met name in de brieven uit Rotterdam — wel gesproken van Godsvertrouwen en van den Hemelschen Vader, maar verder dan de betuiging, dat het „bekende stereotiepe uitdrukkingen” zijn, „waarvan Gerda (= Flos) weet, hoe eerlijk ze gemeend zijn”, komt het niet. Dat Godsvertrouwen is in het minst niet een element van eenige kracht in het boek: en de interpretatie van gelooven, die een enkele maal, b.v. op het slot, gegeven wordt is die van: „ze bijten door en ze zullen winnen, ondanks alle malaise! Want ze zijn sterk en vol verwachting voor nu en later. Zij gelooven en zien uit!” Dat hier precies het omgekeerde staat van wat Godsvertrouwen inhoudt en wat gelooven is in christelijken zin, schijnt den auteur te ontgaan.

Het geheel maakt op mij den indruk van beginnerswerk. Wel speelt mij iets door het hoofd van een betrekking tusschen de namen Korthuys en „Willem Evers”, maar de Schrijver, die onder dit pseudoniem heeft gewerkt, heeft (b.v. in „Wijkende Wegen”) van zooveel meer rijpheid en ook zooveel meer technische bekwaamheid blijk gegeven, dat deze Korthuys m.i. moeilijk dezelfde kan zijn. Mij dunkt daarom, dat dit boek een debuut is.

En als ik het zoo bezie, valt er toch ook wel wat goeds op te merken: de figuur van Flos is frisch van kleur: het gezinsleven is aardig geteekend; de wederzijdsche liefde van de Kribbeldams en hun kindertrouw jegens de in moeilijkheden verkeerende ouders zijn verdienstelijke karaktertrekken. Als het boek beginnerswerk is, dan is dit een en ander — en ik kan daar nog bijvoegen dat verschillende fragmenten goed zijn van stijl — wel grond om den auteur aan te moedigen naar verdere ontwikkeling en meerdere concentratie te streven. Is het dat niet, maar inderdaad het werk van een schrijver, die eerder heeft gepubliceerd, dan is het niet veel meer dan een mislukking. Want dan wegen de genoemde bezwaren meer dan de aangegeven verdiensten.

C. T.

1) Uitg. Mij. Holland, Amsterdam.

III ZIELKUNDE III

Replik.

V.

Veroordeelde Christologie. V.

Uit ons artikel van verleden week volgt, dat wel terdege Prof. W.'s opvatting met die van Ap. vergeleken kan worden. Ja, wij handhaven — en laten we er bij zeggen, dat Prof. W.'s „weerlegging” ons daarin heeft versterkt — dat Prof. W.'s opvatting in wezen met die van Ap. overeenkomt. Wij zullen daar nu niet dieper op ingaan; omdat wij in ons — door Prof. W. op dit punt niet geciteerde artikel — veel argumenten hebben gegeven, argumenten, die niet weerlegd, zelfs niet besproken zijn, zoodat wij nu kunnen volstaan met naar ons artikel te verwijzen. (In ons weldra verschijnend boek is dat artikel opgenomen als het 10e hoofdstuk.) A.

Maar laten we weer Prof. W. op den voet volgen. Daar heeft hij recht op van een bestrijder, die hem serieus wil nemen.

Prof. W.'s voorstelling was deze: de mensch bestaat uit lichaam, ziel en geest. Die Geest is de eigenlijke onsterfelijke ziel, terwijl de ziel (de psyche) is het leven van het lichaam. Later wijzigde Prof. W. deze opvatting eenigszins. Men vergelijke b.v. het nieuw verschenen werk van Prof. W.: „Hoofddlijnen der Zielkunde” (bijzonder hoofdst. I) met Prof. W.'s vroegere publicatie's. Wel is nog de geest, de ik, de eigenlijke ziel, de substantiële, onsterfelijke ziel, maar, zegt Prof. W.: „Het „ik” wordt „geest” in zijn verbinding met de levende ziel. Maar daardoor wordt ook die ziel zelve ten deele met den geest tot een organische eenheid”. (Hoofddlijnen bl. 16.)

Dat is echter geen wezenlijke verandering in Prof. W.'s systeem.

Prof. W. aanvaardt nog met ons de tegenstelling geest en stof. Gebruikt nog de bij ons heerschende terminologie geestelijke en stoffelijke substantie. („Oorspr. en w. der ziel”, 2e dr., bl. 15). Maar waarom dan nu plotseling onder deze termen andere begrippen geschoven? Prof. W. mag — mits hij heeft laten uitkomen wat hij er dan onder verstaat — in de beschrijvende zielkunde, wat mij betreft, het woord geest zoo gebruiken — zooals het daar trouwens ongeveer in deze beteekenissen althans, veel gebruikt wordt — hij mag nu plotseling niet in metaphysische zielkunde, waar hij onder geest, geestelijke substantie verstaat, plotseling de beide beteekenissen door elkaar halen, om door de eene betekenis de andere trachten te redden. Want het gaat om deze vraag: omvat, dat wat Prof. W. de menschelijke natuur geliefte te noemen, ook „geest”? Ja zegt Prof. W. (Zie boven.) B.

Pardon Professor. Geest beteekent hier iets anders! We zullen de vraag nauwkeuriger moeten stellen. Naar onze belijdenis bestaat de menschelijke natuur uit lichaam en ziel. En onder ziel wordt verstaan „geestelijke substantie” (naar de terminologie, die ook Prof. W. gebruikt) b.v. Heidel. Cat. ant. 57.

Welnu dan vragen we: omvat, dat wat Prof. W. menschelijke natuur geliefte te noemen, ook geestelijke substantie? (d.i. hier onsterfelijk deel.)

Dan moet Prof. W. zeggen: neen.

Want Prof. W. zal niet beweren, dat de ziel zelve door verbinding met de ik tot een geestelijke substantie wordt.

Maar dan is het bij Prof. W. ook geen wezenlijke, doch een woord verandering C).

En daarom blijven de bezwaren, die wij hebben, ten volle bestaan. In ons boek ontwikkelen wij die bezwaren in den breede.

Hier willen we enkele nu heel in 't kort — in verband met Prof. W.'s artikelenreeks aangeven:

Prof. W. verstaat onder menschelijke natuur iets anders dan er onder Gereformeerden onder verstaan wordt. En als Prof. W. dan zegt: Wij zeggen hiermee geen nieuws, wij sluiten ons hiermee geheel aan bij datgene wat steeds door de Gereformeerde theologie werd gehandhaafd, dan is dat onjuist.

Prof. W. kan weten, dat de Gereformeerde theologie wel dezelfde woorden heeft, maar dat Prof. W. onder die woorden andere begrippen schuift D).

Volgens de Gereformeerde dogmatiek had Christus de volle menschelijke natuur, dat is: stoffelijke en geestelijke substantie, dat is een sterfelijke en een onsterfelijke deel. Maar volgens Prof. W. nam Christus slechts aan het sterfelijke deel van den mensch.

Nu zegt Prof. W.: ja maar door verbinding met de ik wordt ook de ziel geestelijk. Ge moet organisch denken. Er komt in de verbinding van soma-psyche en pneuma een organische eenheid. Juist — maar dan ook bij Christus.

Dan geldt van Christus: Zijn „ik” wordt „geest” in zijn verbinding met de levende ziel. Maar daardoor wordt ook die ziel zelve ten deele met den geest tot een organische eenheid. Dus bij Christus worden in Zijn Ik, Zijn Godheid — en bij Christus worden de Goddelijke en de „menschelijke” natuur een organische eenheid E).

„Ik kan nu”, zoo gaat Prof. W. verder, „bij den mensch spreken van zijn verstand, wil men van zijn „nous”.

Even wachten. We moeten er even de aandacht op vestigen, dat Prof. W. hier „nous” gebruikt in een betekenis, die het wellicht in het N. Test. heeft en bij Prof. W. en anderen, maar niet bij Apollinaris F). „Deze nous is dus geen principe op zichzelf, zij is bezit van den levenden persoon. Het verstand wordt geactiveerd, maar het is met het principe, waardoor, zooals bij Apoll. de stof vorm krijgt.”

Maar — dat is het bij Apoll. óók niet. Want nous bij Apoll. is iets anders, n.l. pneuma en wel wezenlijk de pneuma van Prof. W. G). Zoodat hetzelfde wat hij

Prof. W. somatische somatische. Nu w. gische in modes — zeer Men kan heid — dan in o Prof. W. toonen, a Gerefo Prof. W. kunde n onjuist a drukt; d onjuist i. Dat z Ik n deze pr fout v verwart. Dat bli 16 Nov. gevens, a het den schema Ook da wat Prof Prof. W. In „De zielkunde enz. Ma te doen asische zi gevens Neen, a physica A. Messe elk geval Dat zij ook dan nen. Men andere h En — schema i moeilijk

Nu rie verwijt, Maar l de Chr E dat hij d der psyc W.'s opv de het p dan ma Schriftu En wil geen zij. Zelfs te maken heid ges In de gedachte opvatting menschen Maar v Het gaat het winn juiste dingen o stelling w mij op d Stel al, opvatting onschrijft lijk. Late bezighou Maar da willen to gie ook r Zeker, wil ik r van Ds 2 bekend, c 9 en 10e van het de „form ting” van (Ik geef Nu zal in deze a met ons op mogel nog wel dan deze In het a Prof. W. tegenover dogmatiek stemmen Ja — i Maar n Want — mogelijk Volgens Gods aan gen alle a king, funa opgebouw De me heeft; da Indien er tot een b wat er b ook weer mijn „ik” mensch t substantie